

НАВУКОВАЯ ХРОНІКА

НАВУКОВЫЯ КАНФЕРЭНЦЫ

У Летувіскім культурным, асветным і інфармацыйным цэнтры ў в. Рымдзюны Астравецкага р-ну, Гарадзенскай вобласці 27-28 красавіка 2001 г. адбыўся міжнародны навуковы семінар “**Культурная спадчына Вялікага Княства Літоўскага і яе значэнне для сёняшніх Беларусі і Літвы, узаемаразумення ў Еўропе**”. Удзел у семінары бралі беларускія, польскія, летувіскія навукоўцы. Арганізатарамі выступілі: Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф.Скарыны, Міжнародная асацыяцыя беларусістаў, Летувіскі культурны, асветны і інфармацыйны цэнтр, Польскі Інстытут у Вільні і Польскі Інстытут у Менску.

Гэты навуковы збор праходзіў пад духовым патранатам прадстаўнікоў люблінскага асяродку, прадставіўшых свае выступы пра ВКЛ у кантэксле канцепцыі агульной гісторыі Сярэдне-Усходній Еўропы, якая прадугледжвае разыі стану усіх яе народаў. Прафесары Ежы Клачоўскі і Генрык Гапскі выступілі з дакладам “Спадчына шматэтнічнай Рэчы Паспалітай і яе значэнне для грамадства Вялікага Княства Літоўскага”. Іхня калегі д-р Ян Скарбек і праф. Ганна Дылянгова апавялі, адпаведна, пра праект гістарычнага атласу ВКЛ і пра “Праблемы ВКЛ у першыя дзесяцігоддзі 20 ст.”

Найбольш колькасна прадстаўленыя беларускія навукоўцы гаварылі пра беларускі погляд на ВКЛ (проф. Анатоль Грыцкевіч), “Асэнсаванне спадчыны ВКЛ дзеячамі беларускай культуры” (д-р Сяргей Токць), асветніцкую эстэтыку на пач. 19 ст. у Беларусі, Літве, Польшчы (проф. Уладзімір Конан), пра беларускую, летувіскую і агульную часткі спадчыны ВКЛ (проф. Адам Мальдзіс), пра фармаванне беларускага народу ў ВКЛ (проф. Аляксандар Краўцэвіч). Некалькі асобаў у tym ліку д-р Віталь Скалабан і сп. Аляксандар Грушша выступілі ў дыскусіі.

Семінару не хапала саліднасці па прычыне слабага прадстаўніцтва летувіскіх калегаў – прыехалі толькі два гісторыкі – д-р Артурас Дубоніс (распавёў пра выданне Літоўскай Метрыкі) і д-р Юозас Тумеліс (ВКЛ з летувіскага пункту гледжання). Матэрыялы семінару плануеца выдрукаваць.

Аляксандар Краўцэвіч

***

24-25 траўня 2001 г. у Вільні ў Інстытуце гісторыі Літвы адбылася міжнародная навуковая канферэнцыя “**Біскуп Мацеюс Валанчус і яго час**”. Асона вядомага рэлігійнага (з 1849 па 1875 г. ён узнічальваў Жмудскую дыяцэзію) і грамадскага дзеяча, падзеі канфесійнай і палітычнай гісторыі 19 ст. сталі прадметам абмеркавання гісторыкаў з Літвы, Беларусі і Польшчы.

Выступленні першага дня канферэнцыі датычылі пераважна постаці М. Валанчуса. Біскуп Ёнас Борута (Літоўская каталіцкая Акадэмія навук) ва ўступным слове падкрэсліў важнасць разумення матываў актыўнай грамадскай дзеянасці М. Валанчуса. На думку выступоўцы, літоўскасць жмудскага біскупа ў большай ступені была звязаная з яго адносінамі да сялянскага пытання, а ме-навіта з імкненнем далучыць літоўскіх сялянаў да грамадскага жыцця, зрабіць іх часткай тагачаснага грамадства, чым з нацыянальнымі імкненнямі. Бронюс Гензяліс паспрабаваў намаляваць партрэт М. Валанчуса як палітыка. Паводле прафесара Універсітета імя Вітаута Вялікага біскупа-палітыка адрознівала ўменне хутка арыентавацца ў сітуацыі, падтрымліваць адносіны з расейскімі ўладамі, захоўваючы ўласную годнасць, здольнасць падтрымліваць разумны баланс паміж легальнай і нелегальнай дзеянасцю. Дарэчы, безумоўнай заслугай М. Валанчуса выступоўца лічыў тое, што біскуп здолеў нелегальную дзеянасць перавесці на легальныя “рэйкі”. Б. Гензяліс выказаў думку пра двайную матывациі дзеянасці біскупа, калі рэлігійныя імкненні сполучаліся з сацыяльнымі. Рома Бочкутэ (Клайпедскі ўніверсітэт) падрабязна спынілася на сустрэчы аднаго з “піянераў” літоўскага нацыянальнага Адраджэння Сімонаса Даўкантаса з М. Валанчусам. Верагодным вынікам гэтай сустрэчы (1842 альбо 1844 г.) яна лічыла напісанне біскупам псалма на літоўскай мове.

Д. Маскуленене (Шаўляйскі ўніверсітэт) спынілася на шматфункциянальным характары прозы М. Валанчуса. А. Пацявічус (Віленскі ўніверсітэт) паспрабаваў вызначыць месца біскупа ў кніжнай культуры 19 ст. Э. Шэнавічэне (Інстытут гісторыі) прааналізавала праект М. Валанчуса па стварэнню Малой Варнянскай семінарыі. Р. Барткутэ (Інстытут філософіі і сацыялогіі АН Літвы) зрабіла сацыялагічную ацэнку “Лістоў цвярозасці” М. Валанчуса. В. Ёгела (Інстытут гісторыі) распавёў пра характарыстыку біскупа ў “Гісторыі Жмудской дыяцэзii” Вінцэнтаса Юзумаса. В. Варойкіс (Клайпедскі ўніверсітэт) спыніўся на адносінах М. Валанчуса да жыдоўскай грамадскасці. На яго думку, пэўныя антыжыдоўскія выкazванні біскупа тлумачыліся не тэалагічнымі альбо ідеалагічнымі падыходамі, а крытычным стаўленнем М. Валанчуса да некаторых гаспадарчых і мэральных аспектаў жыцця і дзеянасці г.зв. “літвакаў”.

Рэферат Сяргея Токця (Гарадзенскі ўніверсітэт) ужо не датычыў непасрэдна асобы біскупа. Сябра Беларускага Гістарычнага Таварыства прааналізаваў ролю каталіцкага духавенства ў фармаванні нацыянальнай свядомасці на беларуска-літоўска-польскім памежжы на рубяжы 19-20 стст. Ксёндз прафесар Тадэвуш Крагель (Беластоцкая духоўная семінарыя) прысвяціў сваё выступленне рэпрэсіям царскіх уладаў супраць каталіцкага духавенства падчас і пасля Студзенскага паўстання. Па ягоных падліках, чатырох святароў прысудзілі на смерць (аднаму замянілі смротнае пакаранне катаргай), 17 –

был пакараныя катаржнымі працамі (адзін з іх памёр у турме, а яшчэ аднаму замянілі катаргу на ссылку), 84 – адпраўленыя на пасяленне ў Сібір. Апроч таго болей за 70 святараў прыйшло праз расейскую турму і было шмат пакараных грашовымі штрафамі. Дарус Сталюнас (Інстытут гісторыі) паспрабаваў вызначыць аўтара ананімнага праекта ўтварэння новай уніяцкай царквы на тэрыторыі г.зв. “Паўночна-Заходняга краю”. На думку літоўскага даследчыка, найбольш верагодным кандыдатам на аўтара з’яўляецца Адам Кіркор.

Алесь Смалянчук спыніўся на спробах расейскіх уладаў у 60-70-я г. 19 ст. правесці г.зв. “дэпаланізацыю” касцёла на беларускіх землях. Яго галоўным накірункам было ўвядзенне расейскай мовы ў дадатковое набажэнства. Улады прыцягнулі да гэтай “дэпаланізацыі” частку каталіцкага духавенства, сярод якога вылучалася постаць Фердынанда Сенчыкоўскага. Прыкрываючыся заявамі пра тое, што беларускае насельніцтва не разумее польскай мовы, ксёндз Ф.Сенчыкоўскі гвалтам і прымусам спрабаваў увесці ў касцёл расейскую мову, якую, дарэчы, беларусы таксама не разумелі. Менавіта яму суджана было стаць галоўнай зброяй у палітыцы русіфікацыі каталіцкага касцёла ў Беларусі. Крах гэтай палітыкі стаў асабістым крахам Ф.Сенчыкоўскага. А.Кацюліс і В.Жалтайскайтэ (абодва Інстытут гісторыі) закранулі праблему адукцыі каталіцкага духавенства ў Каралеўстве Польскім і на тэрыторыі гістарычнай Літвы.

Напрыканцы канферэнцыі адбылася дыскусія, прысвечаная праблеме расейскай палітыкі па “літоўскаму пытанню”. Дыскусію, у якой прынялі актыўны ўдзел не толькі ўдзельнікі, але і госці канферэнцыі, вёў вядомы даследчык Эгідьюс Аляксандравічус.

Варта адзначыць атмасферу добразычлівасці, якая супрадавала абмеркаванне ўсіх спречных пытанняў, і рабіла ўдзел у канферэнцыі не толькі касцяным з навуковага пункту погляду, але і прыемным.

У ролі арганізатораў канферэнцыі выступілі Інстытут гісторыі Літвы, Літоўская каталіцкая Акадэмія навук і Універсітэт Вітаўта Вялікага. Фінансавую падтрымку яе правядзенню аказалі Міністэрства культуры Літоўскай Рэспублікі і Літоўская каталіцкая Акадэмія навук.

Алесь Смалянчук

***

7-9 чэрвеня 2001 г. ў Мельніку на Падляшшы адбылася навуковая канферэнцыя “**Вялікае Княства Літоўскае і этнагенез беларусаў**”, арганізаваная Беларускім Гістарычным Таварыствам у Польшчы (старшыня - д-р Алег Латышонак) і прымеркаваная да 500-х угодкаў Мельніцай уніі і атрымання Мельнікам магдэбургскага права.

Адмыслова складзеная праграма забяспечыла магчымасць шырокай дыскусіі і абмену думкамі паміж гісторыкамі з некалькіх краінаў: Польшчы, Беларусі, Летувы і нават Вялікабрытаніі. Дыскусіяй супрадаваўся практычна кож-

ны даклад, часам яна становілася гарачай, як у выпадку з двумя вядомымі специялістамі па генеалогії праф. Тадэвушам Васілеўскім (Варшава) і праф. Янам Тэнгойскім (Торунь).

Акрамя дакладаў з шырокай тэматыкай як “Рускія княствы на беларускіх землях напярэдадні і ў часе фармавання ВКЛ” (д-р Генадзь Семянчук з Гародні), “Рускі” народ у гістарычных крыніцах ВКЛ” (праф. Георгі Галенчанка з Менску), “Беларусь і ВКЛ. Узаемадачыненні этнасу і дзяржавы” (праф. Аляксандар Краўцэвіч з Гародні), “Этнаканфесыйная самаідэнтыфікацыя насельніцтва Беларусі ў 13-16 стст.” (д-р Ігар Марзалюк з Магілёва), адбыліся выступы на больш канкрэтныя тэмы. Д-р Яраслаў Нікодэм (Познань) прачытаў даклад “Прычыны забойства Жыгімonta Кейстутавіча”; сп. Андрэй Янушкевіч (Менск) – пра уплыў Лівонскай вайны на ўнутраную палітыку ВКЛ; д-р Аляксей Шаланда (Гародня) – “Генеза Пагоні як дзяржаўнага герба ВКЛ”; д-р Рыта Трыманене (Шаўлы) – “Ягелонская палітыка і фармаванне літоўскага палітычнага народу ў канцы 15 і першай палове 16 ст.”; д-р Альбіна Семянчук (Гародня) – “Роля рымскай легенды у фармаванні дзяржаўнай ідэалогіі ВКЛ”; маг. Мажэна Лідке (Беласток) – пра рэфармацыйную актыўнасць рускай шляхты ВКЛ у першай пал. 16 ст.; д-р Юры Гардзеў (Кракаў) – пра грамадскую стратыграфію Гародні ў першай пал. 16 ст. Цікавасць, найперш сярод беларускіх удзельнікаў, выклікаў даклад д-ра Генутэ Кіркіене (Вільня), у якім паказвалася беларускае пахожданне роду Хадкевічаў.

Непасрэдна з мясцінамі, дзе адбывалася імпрэза, былі звязаныя выступы: аспіранта Гарадзенскага ўніверсітета Валеры Шэйфера, які распавёў пра Мельніцкую унію 1501 г. і унутраны канфлікт у ВКЛ; д-ра Дароты Міхалюк (Торунь) – “Пра магчымасць даследавання этнічнай структуры насельніцтва Падляшша ў 16 ст.”; маг. Андрэя Радамана (Менск) – “Ураднік земскіх судоў падляскіх паветаў у час рэформаў 1560-х гадоў”.

Многія выступы і дыскусія выклікалі вялікую цікавасць мясцовых жыхароў, асабліва школьнікаў з гістарычнага гуртка, для якіх канферэнцыя ў іх горадзе стала першым непасрэдным контактом з прафесыйнай навукай.

Канферэнцыя завяршылася падарожжам па цікавейшых мясцінах Падляшша. Мы пастаялі на адхоне замкавай гары ў Драгічыне над неверагоднай прыгажосці краявідам з Бугам на пярэднім плане і наведалі праваслаўную святыню – Гарбарку.

Матэрыялы канферэнцыі будуць надрукаваны ў наступных 16 і 17 нумерах “Беларускага Гістарычнага Зборніка”.

Аляксандар Краўцэвіч

***

13-14 верасня ў Беластоку адбылася традыцыйная крыніцазнаўчая і гісторыографічная канферэнцыя “Стан даследаванняў і крыніцы гісторыі

польска-летувіска-беларускага пагранічча”. Удзел у яе падрыхтоўцы ўзялі некалькі салідных навуковых інстытуцый, а галоўным арганізаторам выступіў як заўсёды нястомны і актыўны, нягледзячы на паважны ўзрост, д-р Генрык Маецкі з Беластоку.

Гісторыкі з Польшчы, Летувы і Беларусі дзяліліся сваім новымі гістары-яграфічнымі напрацоўкамі, вынікамі архіўных пошукаў і адкрыццяў. Матэрыялы канферэнцыі цалкам будуць апублікованы ў некалькіх нумерах часопісу “Беласточчына”.

Да агульных уражанняў ад канферэнцыі можна аднесці заўважальную адсутнасць цікавасці да яе з боку буйнейшага мясцовага гістарычнага асяродку – Інстытуту Гісторыі Беластоцкага Універсітэта, хоць некаторыя ягоныя супрацоўнікі бралі удзел у імпрэзе. Здзівіла таксама “састарэласць” тэрміналогіі з некаторых выступаў у дачыненні да міжваеннай гісторыі Заходняй Беларусі. Напрыклад, асіміляцыйная палітыка тагачасных польскіх уладаў адносна беларусаў называлася “тварэннем польскасці”. Альбо усе без выключэння помнікі гісторыі і культуры з міжваенных спісаў у Заходняй Беларусі названыя польскімі і да т.п. Пад час некаторых выступаў часам складвалася адчуванне, як быццам тут у Беластоку затрымаўся гістарычны час.

Гэтае ўражанне, аднак, цалкам знікла падчас прэзентацыі ў дні канферэнцыі другога нумара беластоцкага часопіса “Бюлетэнь гісторыі пагранічча” (Buletyn Historii Pogranicza), галоўным рэдактарам якога з'яўляецца доктар Ян Ежы Мілеўскі. Часопіс адмысловы створаны для ўзаемнага абмену інфармацыяй, дыялогу, выпрацоўкі агульных поглядаў на нашую сумесную гісторыю гісторыкаў з краінаў былой Рэчы Паспалітай, найперш Беларусі, Летувы і Польшчы.

Аляксандар Краўцэвіч

***

Трэція міжнародныя навуковыя Доўнараўскія чытанні, якія адбыліся ў Рэчыцы 14-15 верасня 2001 г., сабралі болей за 40 удзельнікаў з Беларусі, Украіны, Расеі, Польшчы і Ізраіля. Упершыню на чытаннях працавалі дзве секцыі – “Жыццёвы і навуковы шлях М.В.Доўнар-Запольскага” і “З гісторыі Рэчыцкай зямлі”. Таксама ўпершыню актыўны ўдзел прынялі апрач гісторыкаў эканамісты, этнографы і філолагі.

Над канферэнцыяй вітаў навуковы дух. Яе ўдзельнікі сабраліся не спяваць чарговыя дыфірамбы славутаму даследчыку, а аналізаваць яго творчасць і паспрабаваць адказаць на многія пытанні, звязаныя з жыццёвым і навуковым лёсам М.Доўнар-Запольскага. Трэба адзначыць выступленні Валянціны Лебедзевай (“Аб юнацкіх гадах М.В.Доўнар-Запольскага”), Алены Глагоўскай (“Канцепцыя ўтварэння беларускага універсітэта Мітрафана Доўнар-Запольскага”), Віталя Скалабана (“Краязнаўчая спадчына М.В.Доўнар-Запольскага і перспективы развіцця сучаснага беларускага краязнаўства”), Міхаіла Шумейкі (“Ар-

хеаграфічна дзейнасць М.В.Доўнار-Запольскага і Зм.Даўгялъ”), Валянціна Голубева (“М.Доўнар-Запольскі як даследчык сялянскай абшчыны-грамады”), Юрыя Мыцыка (“З гісторыі Рэчыцы ў гады нацыянальна-вызвольнай барацьбы украінскага народа 1648-1654 гг.”), Ніны Стужынскай (“Малая грамадзянская вайна” на Усходнім Палесці (20-я г. 20 ст.)”) ды інш.

Бурную дыскусію выклікала пытанне пра герб г.Рэчыцы. Удзельнікі чытання ў прапанавалі гарадскім уладам зацвердзіць герб з выявай сцягу з “Пагоняй”.

Варты адзначыць прысутнасць на канферэнцыі маладых навукоўцаў. Адзін з іх (Дэмітры Казлоў, аспірант ГДУ імя Ф.Скарыны) завяршае працу над кандыдацкай дысертацыяй, прысвечанай М.Доўнар-Запольскаму як эканамісту. Гэта будзе першы ў рэспубліцы дысертацыянае даследаванне, цалкам звязанае з навуковай творчасцю нашага славутага суайчынніка. Эканамісты, як бачым, апярэдзілі гісторыку.

Доўнараўскія чытанні значна актывізавалі вывучэнне творчай спадчыны славутага даследчыка. У гэтым годзе выйшаў з друку бібліяграфічны паказальнік друкаваных працаў М.В.Доўнар-Запольскага і публікацый, прысвеченых яго творчасці, падрыхтаваная да новага выдання “Істория Белоруссии” (1926 г.), рыхтуецца том у серыі “Беларускі кнігазбор”.

У якасці арганізатораў чытання ўystупілі Рэчыцкі гарадскі выкананічы камітэт і Гомельскі Дзяржаўны універсітэт імя Ф.Скарыны. Асноўную падрыхтоўчую працу ў чарговы раз выканала В.Лебедзева. У арганізацыі наступнай канферэнцыі (2003 г.) плануецца ўзбеларускага Гістарычнага Таварыства.

Алесь Смалянчук

АНАТАЦЫИ

Лазько Р.Р. Перад патопам. Еўрапейская палітыка Польшчы (1932-1939). Мінск: БДУ, 2000. - 354 с.

Кніга гомельскага даследчыка Рыгора Лазько з'яўляецца істотным укладам ў беларускую гістарычную паланістыку. Аўтар упершыню ў айчыннай гісторыяграфіі зрабіў спробу “навуковай рэканструкцыі палітычнай барацьбы Польскай Рэспублікі <...> за прызнанае і бяспечнае месца сярод еўрапейскіх дзяржаў і народаў ва ўмовах паглыблення крызісу версальскай сістэмы міжнародных адносін і яе развалу (1932-1939)” (с.7). Сярод тых праблемаў, якія апынуліся ў цэнтры ўвагі гісторыка, варты адзначыць асаўлівасці становішча Польскай Рэспублікі ў версальскай сістэме міжнародных адносінаў; ролю саюзаў Польшчы з Францыяй і Румыніяй ў яе палітыцы аслаблення германа-савецкіх геапалітычных “ціскоў”; намаганні польскіх палітыкаў дзеля стварэння блоку дзяржаў у Балтыйска-чарнаморскім міжмор’і; месца Польшчы ў палі-

тычнай барацьбе ў Еўропе ўвесну і летам 1939 г.; прычыны непрыняцця Польскай Рэспублікай капітулянцкай палітыкі ў адносінах да Германіі і адначасовага адхілення ею патэнцыяльнай дапамогі з боку СССР ды інш. Рыгор Лазько спрабуе разглядаць еўрапейскую палітыку Польшчы 30-х г. як сферу выяўлення польскіх нацыянальных інтарэсаў.

Кніга складаецца з кароткіх уводзінаў, сямі раздзелаў (“Месца ў Еўропе”, “Праз Москву ў Берлін”, “Палітыка “раўнавагі” супраць палітыкі калектывай бяспекі”, “На заходнім фронце”, “Міражы вялікадзяржаўнай палітыкі”, “Расія выпхнута з Еўропы...”, “Апошні год”), заключэння і заўвагаў, якія ўтрымліваюць спасылкі на цытаваную літаратуру і крыніцы даследавання.

Алесь Смалянчук

Марозава С.В. Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596-1839 гады). Гродна: ГрДУ, 2001. – 352 с.

Манаграфія Святланы Марозавай, па яе ўласнаму прызнанню, з'яўляецца пэўным адказам на той усплеск цікавасці да уніяцкай праблематыкі, які выразна адчуваецца не толькі ў Беларусі. Праца даследчыцы прысвечана этнакультурным аспектам Берасцейскай уніі. Галоўная мэтай даследавання стала вызначэнне і характарыстыка праяваў уніяцтва ў культуры і этнічным абліччы беларускага народа (с. 2). Храналагічныя межы манаграфіі нават выходзяць за пазначаны ў назве тэрмін, бо аўтар прааналізуваў перадумовы уніі і постунійную рэчаіснасць. Фактычна даследаванне распачынаецца падзеямі апошняй трэці 16 ст. і завяршаецца амаль пачаткам 20 ст.

У першым раздзеле асвятляецца гісторыяграфія пытання і крыніцы даследавання. Другі раздзел (“Набліжэнне Беларусі да заходненеўрапейскай культурнай прасторы праз унію”) уключае разгляд такіх праблемаў як заключэнне Берасцейскай уніі ў кантэксце рэлігійна-палітычнай і этнакультурнай сітуацыі ў Еўропе; сінтэз візантыйскай культурнай спадчыны, усходнеславянскіх традыцый і заходніх упłyваў у беларускім уніяцтве; стварэнне царквой уласнай сістэмы адкузацый; кніжная культура царквы; сакральнае мастацтва; рэлігійная пераарыентация Беларусі ў канцы 18 – першай трэці 19 ст. і лёс культурнай спадчыны уніяцкай царквы. У апошнім раздзеле (“Уніяцтва ў этнаканфесійнай самасвядомасці беларусаў”) разглядаліся такія пытанні як уніяцкая царква ў моўных працэсах канца 16 – першай паловы 19 ст.; этнаканфесійная ідэнтыфікацыя уніятаў; дэфармация этнічнай самасвядомасці ўніятаў у сувязі са скаваннем іх веры; праявы нацыянальнага і рэлігійнага патрыятызму ў адказ на злом уніяцкай традыцыі ды інш.

На думку аўтара, спецыфіка гістарычнага развіцця Беларусі ў мінульым, у т.л. у канфесійнай сферы ў вялікай ступені вызначалася яе геапалітычным ста-

новішчам. Вельмі важна сёння разглядаць Беларусь не ў якасці аб'екта інтэрэсаў іншых дзяржаў, а ў якасці “паўнацэннага і сувярэннага суб’екта гісторыка-цывілізацыйнага працэсу”, а Берасцейскую унію як адзін з варыянтаў пошуку свайго канфесійнага “я” ва ўмовах супрацьстаяння і ціску Усходу і Захаду, “як спробы займець сваё месца ў ёўрапейскім рэлігійна-культурным хрысціянскім раскладзе” (с. 4).

Таксама варт адзначыць, што спіс крыніцаў і літаратуры ўключае 1475 пазіцый.

Алеся Смалянчук

***

**Рудовіч С. Час выбару: Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 г.
Мінск: “Тэхналогія”, 2001. – 201 с.**

Аўтар вядомы сваімі ранейшымі грунтоўнымі публікацыямі па праблемах гісторыі беларускага нацыянальнага руху. “Час выбару...” можна разглядаць як падсумаванне пэўнага этапу даследаванняў. На канкрэтным гістарычным матэрыяле Станіслаў Рудовіч аналізуе тыя суб’ектыўныя і аб’ектыўныя фактары, якія падчас рэвалюцыі 1917 г. зрабілі актуальным пытанне пра будучы дзяржаўна-палітычны і нацыянальна-культурны статус Беларусі. Рэвалюцыйныя падзеі разглядаюцца праз прызму беларускіх нацыянальных інтэрэсаў. Аўтар таксама прасочвае эвалюцыю беларускай палітычнай думкі ад аўтанамісцкіх праектаў да ідэалу незалежнай і непаддзельнай Беларускай дзяржавы.

Манаграфія складаецца з уводзінаў, трох раздзелаў (“Падзенне расійска-царызму і Беларусь”; “Грамадска-палітычнае барацьба ў Беларусі па нацыянальным пытанні ў лютым-каstryчніку 1917 г.”; “Каstryчніцкае паўстанне і пытанне пра лёс Беларусі”), заключэння і паказальніка імёнаў.

У цэнтры ўвагі даследчыка знаходзяцца галоўным чынам палітычныя аспекты “беларускай праблемы” ў перыяд Расейскай рэвалюцыі 1917 г. Адпаведна “беларускае пытанне” выступае як пытанне пра дзяржаўную прыналежнасць этнічнай тэрыторыі беларусаў, пра нацыянальна-культурную ідэнтыфікацыю і самаідэнтыфікацыю беларускага этнасу, пра яго палітычна-дзяржаўнае самавызначэнне (с. 6).

Алеся Смалянчук

**Стужынская Н. Беларусь мяцежная. З гісторыі ўзброенага антыса-
вецкага супраціву. 20-я гады XX стагоддзя. Вільня, 2000. – 255 с.**

Манаграфія Ніны Стужынскай выканана ў межах праекту “Гісторыя, якой німа ў падручніках”. Яна прысвечаная Слуцкаму паўстанню і дзеянасці анты-

савецкай партызанкі 20-х г. 20 ст. У апошнім сюжэце галоўнае месца адведзена ваенна-палітычнай арганізацыі “Зялёны дуб”. Аўтар спрабуе высвятліць прычыны сялянскага ўзброенага супраціву Савецкай ўладзе. Паводле Ніны Стужынскай, сялянская партызанка была накіраваная супраць “чужынцаў”. Сялянскі паўстанец, партызан-зялёнадубавец гэта, у першую чаргу, абаронца сваёй малой Радзімы, вёскі, дома, маё масці. Яго ворагам былі тыя, хто рабіў на гэта замах. Са зброяй у руках ён змагаўся супраць захопнікаў (с. 4).

Кніга з’яўляецца свайго роду навуковай рэабілітацыяй тых, каго савецкая гісторыяграфія ўслед за карнімі органамі акрэсліла “бандытамі”.

Асобна трэба адзначыць “дадатак”, які складаецца са спіса ўдзельнікаў Слуцкага паўстання, справаздачаў Слуцкага уезднага камітэта Беларускай сялянскай партыі “Зялёны дуб”, запісак і маастацкіх абрэзкаў Вячаслава Адамовіча і фотадокументаў.

Алесь Смалянчук

***

**Гарбачова В.В. Паўстанне 1830-31 гг. на Беларусі. Мінск: БДУ, 2001.
– 186 с.**

Першае ў беларускай гісторыяграфіі манаграфічнае даследаванне паўстання 1830-31 гг. заснованае на шырокай базе крыніцаў. Гэта матэрыялы Расейскага Дзяржаўнага ваенна-гісторычнага архіва, Літоўскага Дзяржаўнага гісторычнага архіва (LVIA), НГАБ у Менску, НГАБ у Гародні, Галоўнага архіва старажытных актаў у Варшаве (AGAD), аддзела рукапісаў Дзяржаўнай публічнай гісторычнай бібліятэкі Рэспублікі Польшча, мемуары польскіх вайсковуцяў, паслоў замежных краінаў, непасрэдных удзельнікаў падзеяў у Беларусі (І.Дамейка, Ю.Шчалінскі, І.Клюкоўскі), перыядычны друк ды інш.

Манаграфія складаецца з “Уводзінаў”, у якіх змешчаны гісторыяграфічны аналіз і крыніцазнаўчы агляд, чатырох раздзелаў і заключэння. Першы з іх (“Перадумовы паўстання на Беларусі”) прысвечаны палітычнаму і сацыяльнаму эканамічнаму становішчу Беларусі ў канцы 18 – першай трэці 19 ст. Таксама аўтар аналізуе пачатак паўстання ў Каралеўстве Польскім і месца ВКЛ у планах паўстанцкага ўраду. Уласна ход паўстання асвятляецца ў раздзеле “Паўстанне і ход ваеных дзеянняў”. Трэці раздзел прысвечаны сацыяльнаму складу ўдзельнікаў паўстання ў Беларусі. У апошнім Вольга Гарбачова аналізуе вынікі і наступствы падзеяў 1830-1831 гг.

Вольга Гарбачова паспрабавала пераадолець ранейшую гісторыяграфічную тэндэнцыю, хараектэрнай рысай якой было вывучэнне паўстання па-за межамі нацыянальнай гісторыі. Даследчыца ахарактарызавала падзеі 1830-31 гг. у Беларусі як “антыймперскае вызваленчае паўстанне”.

Алесь Смалянчук

***

Швед В.В. Паміж Польшчай і Расій: грамадска-палітычнае жыццё на землях Беларусі (1772-1863). Гродна: ГрДУ, 2001. – 415 с.

У манаграфіі даследуецца грамадска-палітычнае жыццё на беларускіх землях ад першага падзелу Рэчы Паспалітай да студзеньскага паўстання 1863 г. На падставе аналізу шырокага кола дакументальных і апавядальных крыніцаў, працаў айчынных і замежных даследчыкаў гісторык прыйшоў да высновы, што ў грамадска-палітычным жыцці разглядаемага перыяду дамінавалі тры плыні: “руская (імперская і апазіцыйная), польская (“рэчпаспалітаўская”) і ліцвінская (беларуская), якія адлюстраваліся ў розных арганізацыйных формах і грамадскіх рухах” (с. 349). Першая, на думку аўтара, праявілася, ў палітыцы самаўладдзя і спробах апазіцыйных сілаў прыцягнуць жыхароў Беларусі да барацьбы з ім. Польская плынь увасобілася ў польскім масонскім і нацыянальна-вызваленчым рухах. Апошняя “праявілася ў рэчышчы рэчпаспалітаўскай плыні як ліцвінскі сепаратызм (аўтанамізм) і ліцвінскі патрыятызм”. (с. 349).

Праца гарадзенскага даследчыка значна паглыбляе разуменне складаных падзеяў грамадска-палітычнага жыцця Беларусі пасля далучэння яе да Расійскай імперіі і правакуе сур'ёзную навуковую дыскусію.

Алесь Смалянчук